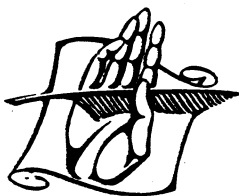

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJA
ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS TSR ISTORIJOS PROBLEMINĖ MOKSLINĖ TARYBA

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1 9 7 4
METAI

LEIDYKLA „MOKSLAS“
VILNIUS ◆ 1976

INSTITUTE OF HISTORY
OF THE ACADEMY OF SCIENCES OF THE LITHUANIAN SSR
THE SCIENTIFIC PROBLEMICAL BOARD
OF THE HISTORY OF THE LITHUANIAN SSR

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1 9 7 4

VILNIUS

1976

INSTITUT FÜR GESCHICHTE
DER AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN DER LITAUISCHEN SSR
PROBLEMISCHER-WISSENSCHAFTLICHER RAT
FÜR GESCHICHTSVORSCHUNG DER LITAUISCHEN SSR

J A H R B U C H
F Ü R L I T A U I S C H E
G E S C H I C H T E

1 9 7 4

VILNIUS

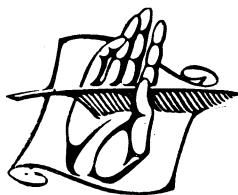
1976

ИНСТИТУТ ИСТОРИИ
АКАДЕМИИ НАУК ЛИТОВСКОЙ ССР

НАУЧНЫЙ СОВЕТ ПО ПРОБЛЕМАМ ИСТОРИИ ЛИТОВСКОЙ ССР

ЕЖЕГОДНИК ИСТОРИИ ЛИТВЫ

ГОД
1974

ИЗДАТЕЛЬСТВО «МОКСЛАС»
ВИЛЬНЮС ◆ 1976

Redakcinė kolegija

Jonas DOBROVOLSKAS, Juozas JURGINIS, Nijolė
KUNCYTĖ, Vytautas MERKYS, Vacys MILIUS,
Rita STRAZDŪNAITĖ (sekretorė), Henrikas
SADZIUS (vyr. redaktoriaus pavaduo-
tojas), Adolfas TAUTAVIČIUS, Antanas TYLA,
Bronius VAITKEVIČIUS (vyr. redaktorius),
Regina ŽEPKAITĖ

M $\frac{0164-069}{M 854(10)-76}$ Z-75

© LTSR MA Istorijos institutas, 1976

STRAIPSNIAI IR PRANEŠIMAI

UDK 902.6(474.5)

ENKOLPIONAS IŠ MAIŠIAGALOS PILIAKALNIO

REGINA VOLKAITE-KULIKAUSKIENE

Vienas iš 1971—1973 metais LTSR MA Istorijos instituto tyrinėtų archeologinių paminklų buvo Maišiagalos piliakalnis.

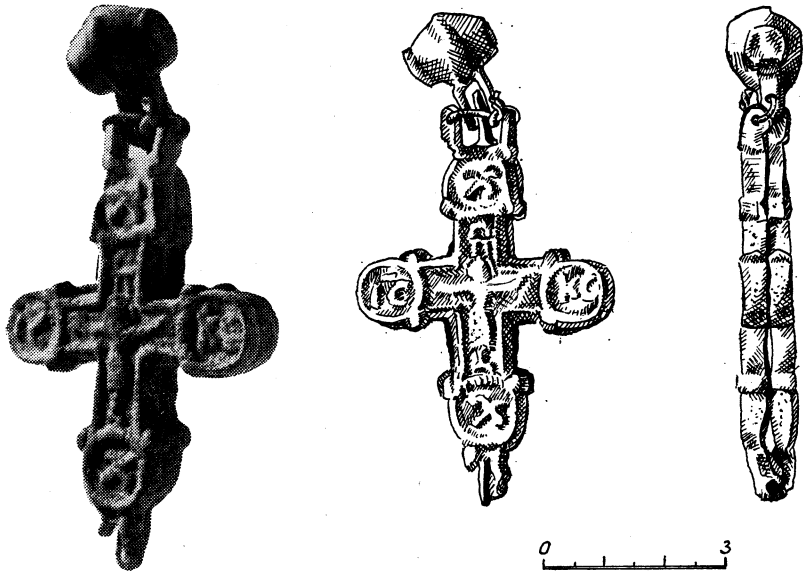
Maišiagalos piliakalnis yra 28 km į šiaurės vakarus nuo Vilniaus, kairėje Vilniaus—Širvintų plento pusėje. Jis įrengtas aukštoje kalvoje iš pietų ir pietryčių juosiamoje Dūkštos upelio. Vieta aplink kalvą žema ir pelkėta. Piliakalnis papėdėje sutvirtintas giliu, vietomis 3—5 m gylio, grioviu ir už jo tokio pat aukščio stipriu pylimu. Griovys pilies egzistavimo metu iš Dūkštos upelio buvo pripildomas vandens. Taigi kalva su pilimi buvo visai izoliuota ir dėl to sunkiai prieinama priešui. Už pylimo, piliakalnio šiaurrytinėje dalyje, būta didžiulio priešpilio, kuris savo metu taip pat buvo sustiprintas pylimu.

Piliakalnio aikštelėje tyrinėti 4 plotai, iš viso apie 400 m². Atkastos sudėgusių pastatų liekanos, rasta nemaža suanglėjusių įvairių kultūrų grūdų, gyvulių kaulų ir griaučių, medinių indų liekanų, gana daug puodų šukių ir net du išlikę sveiki moliniai puodukai, taip pat geležinių žemdirbystės įrankių, būtent: trys noragai, keturi dalgiai, kaplys ir šeši piautuvai. Iš kitų radinių dar galima paminėti geležinį raktą, geležines žirkles, geležinį peilį ir įvairius apkaustus, jų tarpe kastuvo, taip pat žalvarinę plokštinę apskritinę ugnies paliestą segę, žalvarinę smarkiai apdegusią apyrankę, kaulines ornamentuotas peilio kriauneles ir kt.

Be šių išvardytųjų, Maišiagalos piliakalnyje buvo aptiktas dar vienas gana retas radinys, kuriam aptarti ir skiriamas šis straipsnis. Tai — žalvarinis kryželis — enkolpionas¹. Jis rastas I plote, pietinėje aikštelės

¹ Žodis *enkolpionas* yra graikiškos kilmės ir reiškia „nešiojamas ant krūtinės“. Enkolpionas dažniausiai esti kryželio formos, sudedamas iš dviejų pusių, su viduryje palikta tuštuma relikvijai įdėti. Buvo nešiojamas virš drabužių, pakabin-tas ant virvutės ar grandinėlės, ne vien dvasiškių, bet ir šiaip tikinčiųjų, ypač diduo-menės atstovų.

dalyje, 50—60 cm gylje, suardytame viršutiniame kultūriniame sluoksnyje. Tai pirmas šios rūšies radinys, aptiktas archeologinių kasinėjimų metu². Jis priklauso gana retų egzempliorių grupei, todėl jį aptarti reikia kiek smulkiau.

1 pav.

Enkolpionas sudėtas iš dviejų visai identiškų pusių — tai rodo, kad jos nulietos toje pačioje formoje. Enkolpiono kryžmų galai suapvalinti, jų paviršiuje — reljefiški apskritimai. Kryžmų galų išorinėje pusėje — nedideli išsikišimai. Pačiame centre yra reljefiška Kristaus figūra neįymiai sulenktomis per alkūnę rankomis, sukryžiuotomis pėdomis. Visoje figūroje esantys lengvumas ir grakštumas. Kryžmų galuose esančiuose apskritimuose irgi reljefiškai pavaizduoti tam tikri ženklai: išilginėje

² Lietuvos TSR Istorijos-etnografijos muziejaus Feodalizmo-kapitalizmo skyriuje yra septyni enkolpionai, kurių tik vienas turi abi puses. Kitų teišlikę tik po vieną pusę. Be to, nežinoma jų radimo vieta. Į muziejų jie pateko iš buvusios Lietuvos mokslo draugijos be metrikų, tik prie vieno (inv. Nr. 444) yra išlikusi metrika, kurioje nurodyta, jog enkolpionas rastas 1932 m. Kuršių sodžiaus laukuose, Valkininkų vls., Varėnos aps. Įdomu tai, kad Kuršių kaime, apie 0,5 km į pietvakarius nuo Volockavičių piliakalnio yra pilkapių grupė (žr. Varėnos raj. istorinių-revoliucinių, architektūrinių ir archeologinių paminklų sąrašas, Varėna, 1969, Nr. 57, p.12). Tad galima spėti, kad enkolpionas bus atklydęs iš suardyto pilkapio. Gal būt, ir kiti muziejuje esantys enkolpionai yra iš rytinių Lietuvos rajonų. Be to, viena enkolpiono pusė buvo rasta 1958—1959 m., tiriant Vilniaus Zemutinę pilį. Visi muziejuje esantys enkolpionai skiriasi nuo Maišiagalėje rastojo.

kryžmoje — kryželiai, primenantys daugybės ženklą, o skersinėje — raidės, viename apskritime — $\tilde{\text{IC}}$, kitame — $\tilde{\text{XC}}$. Kažkokie sunkiai išskaitomi ženklai dar yra virš nukryžiuotojo galvos (1 pav.).

Enkolpiono viršuje yra ąselės (vienoje pusėje — dvi, kitoje — viena, įeinanti į šių dviejų tarpą), į kurias įverta žalvarinė vielutė, jungianti enkolpioną su žalvariniu dvigubo nupiauto kūgio formos karoliu. Į jį būdavo įveriama grandinėle ar virvutė enkolpionui pakabinti ant kaklo. Apačioje enkolpionas baigiasi taip pat ąselėmis. Jos būdavo surišamos, idėjus į vidų relikviją.

Radinys išsilaikęs gana gerai, tik nutrupėjusi dalis apatinės ąselės. Viena enkolpiono pusė, matyt, ta, kuri lietėsi prie drabužio, daugiau nusitrynusi. Enkolpiono dydis su karoliu ir ąselėmis — 4×8 cm, kryžmų ilgis — $4-5$ cm, storis — 1 cm.

Kryželiai enkolpionai daugiausia paplitę Senosios Rusios žemėse. Tai vieni charakteringiausių senosios rusų taikomosios dailės pavyzdžių³. Dažniausiai randami senųjų rusų miestų XI—XIII a. kultūriniame sluoksnyje. Archeologinėje literatūroje jiems skirta nemaža vietos. Tyrinėtojų dėmesį jie atkreipė jau praėjusio šimtmečio pabaigoje ir šio pradžioje⁴. Tiesa, tais pačiais senaisiais mokslo darbais dažniausiai siekiama tik paskelbti apie radinius. Tačiau jau ir tada mėginta juos suskirstyti į tam tikras grupes ir atitinkamai datuoti. Nuosekliau tai buvo padaryta tik pastaraisiais dešimtmečiais⁵. Šiuo metu nustatyta enkolpionų raida ir išaiškinti jų gamybos centrai⁶. Dabar neabejojama, kad pagrindinis enkolpionų gamybos centras buvo Kijevas ir jo apylinkės. Ten rasta ne tik pačių enkolpionų, bet ir jų liejimo formų. B. Rybakovas mini 342 jo tyrinėtus egzempliorius⁷, o G. Korzuchina kalba apie masinę Kijevo meistrų šios rūšies dirbinių gamybą⁸. Labai didelis šių radinių išplitimo arealas rodo, kokį didelį vaidmenį vaidino Kijevas to meto religiniame

³ Б. А. Рыбаков, Ремесло древней Руси, М., 1948, р. 454—456; Л. В. Алексеев, Мелкое художественное литье из некоторых западно-русских земель, СА, 1974, 3, р. 204—219.

⁴ Б. К. и В. Н. Ханенко, Древности русские, кресты и образки, Киев, 1899; Д. Н. Анучин, О христианских крестах и образках в могилах средней и западной России, Археологические известия и заметки, т. IV, 1896, р. 318; С. С. Слущкий, О крестах в Прибалтийских раскопках, ten pat, р. 167—168; Н. И. Петров, Альбом достопримечательностей церковно-археологического музея при Киевской духовной академии, вып. IV—V, Киев, 1915.

⁵ Г. Ф. Корзухина, О памятниках так называемого «корсунского дела» на Руси, Византийский временник, т. XIV, 1958; А. А. Медынцева, О датировке некоторых типов энкольпионов, Археологический сборник, М., 1961, р. 63—68.

⁶ М. К. Каргер, Киев и монгольское завоевание, СА, т. XI, 1949, р. 55—102; Г. Ф. Корзухина, Киевские ювелиры накануне монгольского завоевания, СА, т. XIV, 1950, р. 217—235; Б. А. Рыбаков, Ремесло древней Руси, М., 1948, р. 454—456.

⁷ Б. А. Рыбаков, Ремесло..., р. 454.

⁸ Г. Ф. Корзухина, Киевские ювелиры..., р. 219.

ir bažnytiniame šalies gyvenime⁹. Tačiau, turėdami galvoje šių radinių formų, stiliaus bei gamybos technikos įvairumą, kai kurie autoriai mano, kad būta ir kitų gamybos centrų¹⁰. Iš pagrindinių gamybos centrų šios rūšies radiniai plito toli į kaimyninius kraštus. Jų, kad ir nedaug, rasta Latvijos TSR¹¹, buvusioje Rytprūsių teritorijoje¹², Lenkijoje¹³.

Kokią vietą šių radinių tarpe užima naujai rastas Maišiagalos enkolpionas?

Visi ligi šiol žinomi enkolpionai skirstomi į dvi dideles grupes: enkolpionus lygiu paviršiumi, inkrustuotus emale, graviruotus ir puoštus juodinimo technika, ir enkolpionus su reljefiniais vaizdais. Šiai antrajai grupei ir priskirtinas Maišiagalos enkolpionas. Tačiau ir joje dar randame nemaža variantų.

Artimiausi Maišiagalos enkolpionui būtų enkolpionai, rasti M. Kargerio tyrinėjimo metu Kijeve VIII žeminėje ir ypač Desiatinos cerkvėje. Visiškai toks pat kryžmų užbaigimas ir enkolpiono pritvirtinimas prie grandinės žalvariniu karoliu. Visi čia rasti enkolpionai gana tiksliai datuojami iki mongolų užkariavimo, būtent XII a. pabaiga—XIII a. pirmąja puse¹⁴.

Tačiau tarp šių enkolpionų yra ir nemaža skirtumų. Visų pirma, Maišiagalos enkolpiono abi pusės identiškos, o minėtuose Kijevo enkolpionuose vienoje pusėje vaizduojamas nukryžiuotasis, kitoje — dievo motina. Be to, Kijevo enkolpionų kryžmų galuose esančiuose apskritimuose pavaizduoti šventieji, o tai nebūdinga, kaip matėme, Maišiagalos enkolpionui. Galime dar priminti ir tai, kad kai kuriuose Kijevo enkolpionuose prie pagrindinių Kristaus ar dievo motinos figūrų yra išlikę tekstai¹⁵.

Visiškai identiški rastajam Maišiagaloje enkolpionai ligi šiol man težinomi du. Vienas jų — iš Kniaža gora piliakalnio Ukrainoje¹⁶ (2 pav.). Apie jį žinome iš L. Rauhuto straipsnio, aprašančio ukrainietišką archeologinę medžiagą, esančią Varšuvos archeologiniame mu-

⁹ M. K. Каргер, Древний Киев, I, М.—Л., 1958, p. 486.

¹⁰ L. Grajewski, Brązowy krzyżyk składany znaleziony w Obrowcu pow. Hrubieszów, Wiadomości archeologiczne (toliau — WA), t. XXVI, s. 3—4, Warszawa, 1959—1960, p. 345.

¹¹ Э. Мугуревич, Восточная Латвия и соседние земли в X—XIII вв., Рига, 1965, p. 66.

¹² J. Antoniewicz, Niektóre dowody kontaktów słowiańsko-pruskich w okresie wczesnośredniowiecznym w świetle źródeł archeologicznych, WA, t. XXII, 1955, p. 262—266.

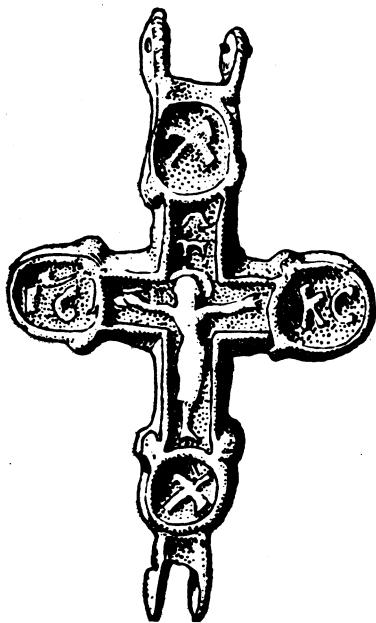
¹³ K. Musianowicz, Brązowy enkolpion z Zamościa, WA, t. XXXVI, 1971, p. 184—186.

¹⁴ M. K. Каргер, Киев и монгольское завоевание, pieš. 9, 29.

¹⁵ Б. К. и В. Н. Ханенко, Древности русские, кресты и образки, lent. II: 39, 40.

¹⁶ Piliakalnis yra 6 km į pietus nuo Kanevo miesto, dešiniajame Dnepro krante. Tyrinėtas N. Bieliavskio pereito šimtmečio pačioje pabaigoje.

ziejuje¹⁷. Galima manyti, kad jie lieti toje pačioje formoje: tos pačios kryželio proporcijos su apačioje kiek prailginta išilgine kryžma, ta pati lengva nukryžiuotojo figūra centre ir net tie patys ženklai suapvalintų kryžmų galuose. Ypač krinta į akis abiejų enkolpionų skersinės kryžmos apskritimuose esančios raidės **іѠ** ir **ѠѠ**

2 pav.

(1 ir 2 pav.). Kitas toks pat enkolpionas pastaruoju metu rastas Savkino piliakalnyje, vadinamame „Savkina gorka“, Pskovo srityje¹⁸. Skiriasi tik prie jo išlikęs karolis, į kurį buvo įverinama virvutė. Maišiagalos enkolpiono karolis yra dvigubas nupiautas kūgis lygiu paviršiumi, tuo tarpu Savkino piliakalnyje rastojo enkolpiono karolis daugiakampis. L. Rauhutas enkolpioną iš Kniaža gora datuoja XI—XII a.¹⁹ V. Beleckis tvirtina, kad Savkino egzempliorius rastas XII—XIII a. datuojamame sluoksnyje. Ar galima į tuos chronologinius rėmus įterpti Maišiagalos enkolpioną?

Maišiagalos enkolpiono datavimui išieties tašku turėtų būti Kniaža gora piliakalnyje rastasis enkolpionas. Yra žinoma, jog Kniaža gora buvo žymus amatininkystės centras, kuriame gaminti ir įvairūs juvelyriniai dirbiniai²⁰. Tačiau L. Rauhuto datavimas, atrodo, vargiai priimtinas, juo labiau, kad surastos Kniaža gora piliakalnyje pastatų liekanos ir gausūs radiniai datuojami XII a.—XIII a. pradžia²¹. Matyt, tuo laikotarpiu tektų datuoti ir čia surastą enkolpioną. Vadinasi, jis būtų vienalaikis su Savkino piliakalnyje rastuoju egzemplioriumi. Atsižvelgiant į visų šių enkolpionų formos bendrumą, netgi identiškumą, Maišiagaloje rastasis egzempliorius turėtų priklausyti tam pačiam laikotarpiui. Tam iš esmės neprieštarauja ir Maišiagalos piliakalnio tyri-

¹⁷ L. Rauhut, Wczesnośredniowieczne materiały z terenów Ukrainy w państwowym muzeum archeologicznym w Warszawie, Materiały wczesnośredniowieczne, t. V, Warszawa, 1960, p. 231—260, lent. VI: 21.

¹⁸ Apie jį sužinota 1972 m. Maskvoje vykusioje visasąjunginėje archeologų konferencijoje, kurioje V. Beleckis darė pranešimą apie Pskovo srities archeologinių paminklų tyrinėjimus.

¹⁹ L. Rauhut, Wczesnośredniowieczne materiały..., p. 242.

²⁰ М. К. Каргер, Древний Киев, I, p. 486.

²¹ Ten pat, p. 355.

nėjimai²². Kultūrinis sluoksnis, kuriam priklausytų aptariamas egzempliorius, datuojamas XIII—XIV a. Tačiau nuo enkolpiono pagaminimo iki jo patekimo į Maišiagalos piliakalnio kultūrinį sluoksnį, be abejo, turėjo praeiti tam tikras laikas, kurio tiksliai nusakyti negalima. Į Maišiagalos piliakalnį jis galėjo patekti dar XIII a. arba net XIV a. pradžioje.

Tačiau čia pat norėtusi atkreipti dėmesį į kai kurias šių enkolpionų savybes, į tas jau minėtas skiriamąsias jų žymes, palyginus su kitais enkolpionais.

B. Rybakovas yra analizavęs enkolpionų raidą²³. Jis gana tiksliai nusako, kuo skiriasi XII—XIII a. pradžios enkolpionai, gaminti Kijeve, nuo vėlesnių XIII—XIV a. enkolpionų. Pagrindinis skirtumas, anot jo, yra tas, kad XIII—XIV a. meistrai suprastino gamybą. Šie vėlesni enkolpionai, pasak B. Rybakovo, buvo liejami ne pirminėse akmeninėse, bet antrinėse molinėse formose, pagamintose, įspaudžiant senesnį, jau aptrintą gaminį²⁴. Minėtasis autorius mano, kad tokia antrinė forma jau nebebūdavusi aiški, todėl meistras dažnai ją suprastindavęs, atsisakydamas šventųjų galvų kryžmų galuose, trumpindamas ar net keisdamas neįskaitomus užrašus, buvusius apie Kristaus figūrą. Anot B. Rybakovo, XIV a. meistrai iš viso panaikindavę užrašus molinėse

formose, pasitenkindami tik keturiomis raidėmis **Ѡ** ir **Ѳ**²⁵, kurios kaip tik būdingos aptartam enkolpionui.

Plačiau neliesdami klausimo apie antrines iš molio pagamintas formas, dėl kurių jau savo metu suabejojo, tiesa, kiek kitu aspektu, M. Kargeris²⁶ ir G. Korzuchina²⁷, norime tik pastebėti, kad nei Maišiagalos, nei Kniaža gora, nei Savkino enkolpionai negalėjo būti pagaminti tokioje antrinėje molinėje formoje visų pirma dėl to, kad jų kryžiaus proporcijos skirtingos: kryžmos siauresnės, o išilginė kryžma apačioje kiek prailginta. Skiriasi ir nukryžiuotojo pavaizdavimo maniera. Vadinasi, jie turėjo būti nulieti specialioje, tik jiems skirtoje formoje. Tačiau B. Rybakovas teisingai pastebėjo skirtumus tarp ankstesnių ir vėlesnių

²² Plačiau žr.: R. Kulikauskienė, Maišiagalos piliakalnio tyrinėjimai 1971 m., Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai (toliau — AET) 1970 ir 1971 metais, 22, V., 1972; R. Kulikauskienė, Maišiagalos piliakalnio tyrinėjimai 1972 ir 1973 m. — AET 1972 ir 1973 m., 23—29, V., 1974; R. Volkaitė-Kulikauskienė, Nauji duomenys apie žemdirbystę ir gyvulininkystę rytų Lietuvoje XIII—XV amžiais. — MAD, serija A, t. 3 (48), 1974, p. 51—65; P. Волкайте-Куликаускаене, Городище Майшягала, — Археологические открытия 1971 года, М., 1972, p. 418—419.

²³ Б. А. Рыбаков, Ремесло..., p. 614—616.

²⁴ Ten pat, p. 615.

²⁵ Ten pat, p. 616.

²⁶ М. К. Каргер, Древний Киев, I, p. 386.

²⁷ Г. Ф. Корзучина, Киевские ювелиры..., p. 220—229.

enkolpionų. Iš tiesų, Maišiagalos, Kniaža gora ir Savkino enkolpionai turėtų atstovauti vėlesniam enkolpionų raidos etapui. Jie yra labai supaprastinti, palyginus su enkolpionais, būdingais XII a. ir XIII a. pradžiai. Tai labai svarbi šių enkolpionų žymė. Atkreiptinas, be to, dėmesys ir į Kristaus figūros pavaizdavimą. Reikia sutikti su A. Medynceva, kuri mano, kad Kristaus pavaizdavimo stilius yra labai svarbus, datuojant enkolpionus. Anot jos, chronologiniu atžvilgiu ankstesniuose enkolpionuose Kristus pavaizduotas be kančios žymių, o noras pabrėžti žmogiškąją Kristaus esmę, jo kančią būdingas jau XIII a.²⁸ Todėl manytume, kad Maišiagaloje surastasis egzempliorius drauge su kitais analogiškais enkolpionais atstovauja jau kiek vėlesniam enkolpionų variantui ir turėtų būti datuojamas ne ankstesniu laikotarpiu, kaip XIII a. Šios formos enkolpionų, kaip matėme, tuo tarpu yra dar labai nedaug. Tiesa, enkolpioną su analogiškais keturiomis raidėmis B. Rybakovas mini esant Kazanės muziejuje²⁹. Iš aprašymo matyti, kad jis turėtų priklausyti tam pačiam variantui, tačiau tai daugiau spėjimas. Keturius raidės tiek enkolpionuose, tiek kryželiuose žymimos dar labai ilgą laiką. Tik vėliau raides randame nebe pavaizduotas reljefiškai, bet išgraviruotas³⁰.

Kaip paaiškinti, kad šios formos enkolpionų tiek nedaug? Žinoma, toli gražu ne visi rasti egzemplioriai aprašyti. Tikriausiai jų yra neskelbtų muziejuose. Gal būt, todėl, kad jie atstovauja vėlyvesniam enkolpionų variantui. Antra vertus, peršasi mintis, kad tokie enkolpionai galėjo būti gaminami specialiai provincijoms. Gal dėl to jie ir paprastesni.

Nėra abejonių, kad šie enkolpionai buvo pagaminti Kijeve ar nuo seno garsėjusių Kijevo srities amatininkų, galimas dalykas, net Kniaža gora piliakalnyje. Tuo atveju jie turėtų būti pagaminti pirmojoje XIII a. pusėje, prieš pat mongolų užkariavimą (1240 m.). Tačiau negalima be jokių abejonių atmesti ir kiek vėlesnę jų pagaminimo datą, apie ką jau buvo kalbėta. Mongolų antplūdžio metu rusų amatininkai nebuvo žudomi, bet panaudojami kaip specialistai³¹. Jų gaminių daug yra ir Rytų Pabaltijo archeologinėje medžiagoje³². Daugiausia tai pra-

²⁸ А. А. Медынцева, О датировке..., p. 67.

²⁹ Б. А. Рыбаков, Ремесло..., p. 616, išn. 51.

³⁰ Ryškių šios rūšies pavyzdžių yra Lietuvos TSR Istorijos-etnografijos muziejaus Feodalizmo ir kapitalizmo skyriuje, inv. Nr. 4457 ir 3501.

³¹ Б. А. Рыбаков, Ремесло..., p. 525—538.

³² Э. С. Мугуревич, Восточная Латвия и соседние земли в X—XIII вв.; J. Antoniewicz, Niektóre dowody kontaktów słowiańsko-pruskich w okresie wczesnośredniowiecznym..., p. 233—277; O. Navickaitė-Kuncienė, Senosios Rusijos importas X—XIII amžių Lietuvoje, Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai, A serija, 1964, t. I (16), p. 115—133; R. Volkaitė-Kulikauskienė, Prekybiniai senųjų lietuvių ryšiai su Senąja Rusia Lietuvos valstybės susidarymo išvakarėse, Lietuvos istorijos metraštis, V., 1971, p. 19—38.

bangos dalykai, kurių reikalavo to meto vietos diduomenė, pajėgi jų įsigyti. Drauge su jais plito ir kulto reikmenys, kurie iš pradžių buvo traktuojami kaip savotiški papuošalai. Tačiau XIII a. pabaigoje—XIV a. pradžioje jau galėjo būti ir specialiai jų reikalaujama.

Taigi aptartasis enkolpionas į Maišiagalą neabejotinai pateko iš Kijevo sričių³³. Aktyvūs politiniai LDK santykiai su rusų žemėmis negalėjo neturėti įtakos prekybai, taip pat kitoms to meto lietuvių materialinės kultūros sritims. Kai kurie kiti Maišiagalos piliakalnio radiniai taip pat turi labai daug artimo su minėto Kniaža gora ir kitų Kijevo srities piliakalnių radiniais. Iš tokių minėtini geležinis kastuvo apkaustas, kabančios cilindrinės spynos raktas, geležiniai piautuvai, dalgiai, ypač pastarųjų viršūnės užbaigimas ir kt. Net kai kurios Maišiagalos piliakalnyje aptiktos augalų liekanos (*Crambe maritima* L.) rodo, jog šis augalas į Maišiagalą galėjo patekti iš Juodosios jūros pakraščių tik per rytinių slavų žemes. Visa tai drauge su rastu enkolpionu dar kartą patvirtina teiginį apie buvusius glaudžius prekybinius ryšius tarp Lietuvos ir Kijevo Rusios. Maišiagalos piliakalnis yra ryškus šių ryšių pavyzdys.

ЭНКОЛЬПИОН ИЗ ГОРОДИЩА МАЙШЯГАЛА

Р. ВОЛКАЙТЕ-КУЛИКАУСКЕНЕ

Резюме

В статье описывается довольно редкая находка в археологическом материале Литвы — бронзовый энкольпион, обнаруженный в 1971 году во время раскопок Майшягальского городища в Вильнюсском районе.

Майшягальский экземпляр имеет как общие черты, так и различие с широко распространенными энкольпионами киевского происхождения домонгольского периода. Энкольпионы, аналогичные майшягальскому, насколько известно автору, встречались лишь в раскопках Княжей горы, расположенной близ Канева (УССР), и Савкиной горки Псковской области. Эти энкольпионы датируются различно.

Майшягальский экземпляр представляет собой своеобразный, более поздний вариант в развитии энкольпионов. Как и экземпляр из Княжей горы, он датируется концом XII—началом XIII века, но не исключается и более поздняя дата его изготовления. В Литву он попал, несомненно, из Киева или Киевской области — основных центров производства энкольпионов — благодаря оживленной торговле с восточнославянскими землями.

³³ Tai patvirtina ir TSRS MA Archeologijos instituto spektrinės analizės laboratorijoje atlikta analizė (Nr. 12254). Nustatyta tokia metalo sudėtis: Sn—15,0, Pb — 0,2, Zn —, Bi — 0,035, Ag — 0,15, Sb — 3,0, As — 0,4, Fe — 0,05, Ni — 0,2, Co —, Mn — 0,01, Au — ?. Ji labai skiriasi nuo vietinės kilmės žalvarinių dirbinių. Didžiausias skirtumas tas, kad šiame metale daug stibio (Sb) ir visai nėra cinko (Zn).